

UMUMTALIM MAKTABLARI UCHUN ZARUR GRAMMATIK BILIMLARNI TANLASH MEZONLARI

Matniyozov Davronbek Qadamovich,

Urganch davlat universiteti akademik litseyi o'qituvchisi e-mail:

Annotatsiya: maqolada o'quvchilarning lingvistik bilim va ko'nikmalarini rivojlantiruvchi zaruriy grammatika va uning nutqiy kompetensiyani hosil qilishdagi ishtirokiga doir fikr-mulohazalar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: lingvistik kompetensiya, nazariy ma'lumot, zaruriy grammatika, bilim, ko'nikma va malaka

ПРИНЦИПЫ ОТБОРА НЕОБХОДИМЫХ ГРАММАТИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ ДЛЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ

Матиязов Давронбек Кадамович,

Преподаватель Академического лицея Ургенчского государственного университета

Аннотация: В статье изложена обратная связь по необходимой грамматике, развивающей языковые знания и навыки учащихся, и ее участию в формировании речевой компетенции.

Ключевые слова: лингвистическая компетентность, теоретические знания, необходимая грамматика, знания, навыки и компетенции

THE PRINCIPLES OF SELECTING THE NECESSARY GRAMMATICAL KNOWLEDGE FOR SECONDARY SCHOOLS

Matizov Davronbek Kadamovich,

Lecturer at the Academic Lyceum of Urgench State University e-mail:

Abstract: The article provides feedback on the necessary grammar, which develops students' language knowledge and skills, and its participation in the formation of speech competence.

Keywords: linguistic competence, theoretical knowledge, necessary grammar, knowledge, skills and competencies

Kirish. Ona tilida fikr ifodalash uchun yozma nutqda ayrim grammatik bilimlar juda zarur, besh yosqli bola ham o'z ona tilida grammatik bilimlarsiz bemalol gapira oladi, ammo yoza olmaydi, buning uchun muayyan tayyorgarlik zarur. Imlo qoidalari, tinish belgi va so'z tanlash qoidalarini o'zlashtirish kerak bo'ladi. Matni tinglab tushunish, o'qib tushunish, nutq so'zlash va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda ham ayrim nazariy ma'lumotlarga ish beradi. Ammo bu grammatikani tizimli o'qitmaslik kerak degan ma'noni anglatmaydi.

Adabiyotlar taqlili va metodologiya.

Ona tilidan bilimlarni tanlashning bosh mezoni uning foydalilik va amalda qo'llanila olish darajasidir. Biz ona tilidan foydali bilimlar deb bolalarning savodli yozish, ijodiy fikrlash, fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish uchun xizmat qiladigan, uni yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash va rivojlantirishni ta'minlaydigan bilimlarni tushunamiz".

G'.Hamroyevning ta'kidlashicha, til ta'limida nazariy ma'lumotlarni o'zlashtirishda ham savol – mashq – topshiriq turlaridan iborat o'quv topshiriqlari qo'llaniladi. O'quv topshiriqlari, avvalo, ona tili ta'limining maqsadi, vazifalari va mazmuniga bevosita bog'liq, o'quvchini fikrlashga, o'quv materialini ustida mustaqil isqlay olishga, zarur nutqiy ko'nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirishga qaratiladi. Afsuski, bugungi kungacha ona tili ta'limida o'quv topshiriqlariga o'qitish metodikasining asosi, ta'lim mazmunini yuzaga

chiqaruvchi muhim omil sifatida qaralmadi . Ona tili darslarida ta'lim mazmunining asosi sifatida grammatik qoidalar tushunib kelindi, o'quv topshiriqlariga esa ushbu qoidalarni o'zlashtirishda foydalaniluvchi vosita sifatida qaraladi.

K.Mavlonov ona tili ta'limining bugungi yondashuvlariga mos ravishda eng murakkab masalalardan biri bo'lgan matn ustida isqlash, uni o'qiy olish, tushuna olish va, eng muhimi, nazariy ma'lumotlar asosida matn yarata olish ko'nikmalarini adabiyot fani bilan integrasiya qilgan holda rivojlantiruvchi o'quv topshiriqlarini isqlab chiqdi.

Shunday bo'lsa-da DTSi da lingvistik kompetensiyani rivojlantirish masalasi qo'yilgan. 2017-yilda tasdiqlangan DTSida quyidagi lingvistik kompetensiyani egallash talabi qo'yilgan edi:

1. Lingvistik kompetensiya (fonetika, grafika, orfoepiya, orfografiya, leksika, grammatika va uslubiyatga oid):

A1 daraja: ona tilidagi nutq tovusqlarini farqlay oladi, bo'g'in ko'chirish qoidalariga amal qila oladi; mavzuga oid yangi so'zlarni og'zaki va yozma nutqda qo'llay oladi; yozma nutqda tinish belgilarini to'g'ri qo'llay oladi.

A1+so'zlarning tovush tarkibini orfoepik jihatdan to'g'ri shakllantira oladi; gapning ifoda maqsadiga ko'ra turlarini farqlay oladi va yozma nutqda o'rinli qo'llay oladi.

A2 talaffuz va imloda tovush almashishi, tovush orttirilishi, tovush tushishi kabi hodisalardan o'rinli foydalana oladi; o'zlashtirilgan leksik birliklarni gap tarkibida qo'llay oladi; fonetik, leksik va grammatik taqlil qila oladi; fikrni mantiqiy izchillikda ifodalay oladi; matnda tilning ifoda vositalaridan foydalana oladi.

A2+ tovusqlar talaffuzida orfoepik me'yorlarga amal qila oladi; leksik birliklarning ma'nosini farqlashda lug'atlardan unumli foydalana oladi.

Lingvistik kompetensiya (fonetika, leksika, grammatika): V1, V1+

Fonetika: fonemalar tasnifi va uslubiyatini tushuna oladi, fonetik o'zgarisqlarni orfoepik qoidalar nuqtai nazaridan taqlil qila oladi, ohang va urg'uni nutqda qo'llay oladi.

Leksika: so'zlarning ko'chma ma'nosi, uslubiy xususiyatlari va atamalarni farqlay oladi, ulardan nutqda to'g'ri foydalana oladi. O'zbek tili leksikasining rivojlanishi, boyishi manbalarini izoqlay oladi.

Grammatika: so'z turkumlari, undov, modal va taqlid so'zlar, ularning otlashishi hamda uslubiy xususiyatlarini tushuna oladi va izoqlay oladi. So'z birikmasi gap va uning grammatik belgilari, dialogik nutq belgilari, gap bo'lagining tiplari, sodda va qo'shma gaplar ma'nodosqligini, sintaktik qurilmalarni, ko'chirma gap, matnning o'ziga xos xususiyatlarini farqlay oladi va muloqotda grammatik hamda sintaktik birliklardan o'rinli foydalana oladi.

V1+ Fonetika: fonetik o'zgarisqlarni orfoepik qoidalar nuqtai nazaridan tushuntira oladi, ohang va urg'uning nutqdagi ahamiyatini, yozuv tamoyillarini izoqlay oladi.

Leksika: o'zbek tili leksikasining rivojlanishi, boyishi manbalarini tushuntira oladi.

Grammatika: so'z turkumlari, gap bo'laklarining uslubiy xususiyatlarini tushunib, izoqlay oladi. Nutqda grammatik hamda sintaktik birliklardan o'rinli foydalana oladi .

Muhokama

Grammatika o'quvchiga kamida biror chet tilini o'rganishda asqotadi. Har bir fan muayyan qonuniyatlarga asoslanadi. Ona tili, albatta, grammatik qonuniyatlarga tayanadi. Masalan, o'quvchi yozma nutqi talab darjasida bo'lishi uchun imlo qoidalarini chuqur bilishi kerak.

Imlo qoidalarida shunday band mavjud: «-ikkala qismi ham turdosh otlardan iborat qo'shma so'zlar qo'shib yoziladi». Bu qonuniyatni tushunish uchun o'quvchi, albatta, otning ma'no turlarini bilishi kerak. Yoki tinish belgilarini to'g'ri qo'llashni o'rganishi uchun ham ma'lum qonuniyatlarni bilishi talab etiladi. Masalan, eng ko'p isqlatiladigan vergulni o'rinli qo'llash uchun o'quvchi kiritma, undalma, uyushiq bo'lak, umumlashtiruvchi so'z, ot kesim, ega, ajratilgan izoh bo'lak kabilar haqidagi lingvistik bilimlarni yaxshi o'zlashtirishi shart, aks holda u imlo va tinish belgi qoidalarini etarli o'zlashtira olmaydi. Natijada yozma nutq talab

darajasida bo'lmaydi.

Biz nutq uchun zarur grammatikani o'rgatish tarafdorimiz, yuqoridagi misollardan anglab turibsizki, grammatik bilimlarni, til qonuniyatlarini, imlo va talaffuz, tinish belgi qoidalarini qaysi matn taqozo qilsa shu erda berib ketish o'zini oqlamaydi, maqsadga muvofiq bo'lmaydi.

Natija

Metodikaning asosi hisoblangan o'quv topshiriqlari tuzish va ular ustida isqlash masalasida ham hamma darsliklarda turli xatoliklarga yo'l qo'yilmoqda. Ko'nikma va malaka mashq orqali hosil qilinadi, ayniqsa, talaffuz va imlo ko'nikmalari. Shunga qaramay «Ona tili» darsliklarida takrorga asoslangan talaffuz va imlo mashqlari etarli berilmay kelinmoqda. Oqibatda o'quvchilar o'zbek tilining o'ziga xos tovusqlarini umrning oxirigacha ham to'g'ri ayta olmaydi. Ammo negadir o'quvchilar bugun ingliz tilidagi eng murakkab tovusqlar va so'zlar talaffuzini inglizlar darajasida o'rganib olmoqda. Afsuski, o'quvchisidan o'qituvchisigacha o'zbek tilida h va x, o'va u i va e tovusqlarini talaffuzda, imloda faqlamaydi. Bunda talaffuz mashqlarining ahamiyati katta. Buni qaysi fan o'rgatadi, albatta, ona tili fani. Bu ham grammatik bilimlarga bevosita bog'liq.

Yuqorida keltirilgan til satqlari o'quvchida, asosan, to'g'ri yozish, adabiy talaffuz, tinglab, o'qib tushunishga yordam beradigan grammatikadan zaruriy bilimlardir.

Xulosa.

Fikr ifodalashda, fikr almashishda Grammatik bilimlardan samarali foydalanish bu lingvistik kompetensiyani egallaganlikni anglatadi. Har bir narsa muayyan sistemaga ega. Ya'ni bir birini taqozo qiluvchi elementlar majmuasi. Jumladan, til ham, til o'rgatish ham xuddi shunday sistemaga asoslanadi. Til satqlarini minimum darajada tizimli o'qitish – imlo va og'zaki nutq me'yorlarini o'rganishga olib keladi. Bu o'rinda qoidalar zanjirini uzmaslik kerak.

Yangi yondashuvlarda matn bilan isqlash, nutqiy mavzularlarga asoslanish, matlar va mavzular rangbarangligi o'zini oqlaydi, biroq til qonuniyatlari bilan hisoblashmay, uni minimum darajada tizimli o'rgatmay savodxon o'quvchini etishtirib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati. СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ (References):

1. G'ulomov A., Ne'matov N. Ona tili ta'limi mazmuni. U'qituvchilar uchun metodik k'ullanma. – T.: U'qituvchi. 1996. 9-6.
2. Hamroyev G'. Ona tilidan o'quv topshiriqlari tuzish metodikasi. – Toshkent. Donishmand ziyosi. 2021. 55-b.
3. Mavloнова K. Ona tili fanini adabiyot fani bilan badiiy matn orqali integratsiya lab u'qitish metodikasini takomillashtirish Ped. fanl. b'uyicha fal. dok. (PhD)ilm. daraj. oliy uchun e'zilgan diss. avtoreferati. – T.: 2019. -22 b.
4. <https://lex.uz/ru/docs/-2165717?ONDATE=20.05.2013%2000>